

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת שלח-לך, תשע"ב
מספר 971

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

תיירים שהפכו למרגלים יהודה זולדן

האנשים ששלח משה רכנו לראות את הארץ מתוארים לאורך כל פרשתנו כתיירים. לעולם אין הם נקראים "מרגלים", ואף פעולתם אינה נקראת "ריגול". אלה הכתובים: "שִׁלַח-לְךָ אַנְשִׁים וַיִּתְּרוּ אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן" (יג:ב); "אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת-הָאָרֶץ... וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן" (טז:יז); "וַיַּעֲלוּ וַיִּתְּרוּ אֶת-הָאָרֶץ" (כא); "וַיֵּשְׁבוּ מִתּוֹר הָאָרֶץ" (כה); "וַיִּצִיאוּ דַבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ... הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ" (לב); "וַיְהִי שֶׁעַ בֶּן-נֹוֹן וְכָלֵב בֶּן-יִפְנֶה מִן-הַתֵּימָנִים אֶת-הָאָרֶץ... הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ" (יד:ו-ז); "בְּמִסְפָּר הַיָּמִים אֲשֶׁר-תָּרַתְּם אֶת-הָאָרֶץ" (לד); "וַהֲאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת-הָאָרֶץ" (לו); "וַיְהִי שֶׁעַ בֶּן-נֹוֹן וְכָלֵב בֶּן-יִפְנֶה חִיו מִן-הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהֹלְכִים לְתוֹר אֶת-הָאָרֶץ" (לח).

לאחר ארבעים שנה במדבר, כשמכל דור יוצאי מצרים נשארו יהושע וכלב בלבד, כשנודע והתברר כיצד יישמו הם את השליחות שהוטלה עליהם, תוארו מעשיהם כריגול: "וַיִּפְּנוּ וַיַּעֲלוּ הַהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד-נַחַל אֲשַׁפֵּל וַיִּרְגְּלוּ אֹתָהּ" (דב' א:כד). מהי, אם כן, משמעות פעולת התיור, ומה ההבדל בינה ובין ריגול?

לתור לכם מקום

פעולת התיור בזיקה ליציאת מצרים נקשרת לארון הברית: "וַיִּסְעוּ מִהַר ה' דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית-ה' נִסַּע לְפָנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה" (במ' י:לג). כמו כן היא נזכרת בקשר לעמודי האש והענן שהוליכו והובילו את העם: "הַהֹלֵךְ לְפָנֵיכֶם בְּדֶרֶךְ לְתוֹר לָכֶם מְקוֹם לַחֲנוּתְכֶם בְּאֵשׁ לַיְלָה לְאֹתְכֶם בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ-בָּהּ וּבְעֵנַן יוֹמָם" (דב' א:לג). הפסוקים מתארים את תפקידם וייעודם כאחד: "וַעֲנֵן ה' עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנֹסֶעַם מִן-הַמַּחֲנֶה. וַיְהִי בְּנֹסֶעַ הָאָרוֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה" (במ' י:לד-לה). ארון הברית, עמוד האש ועמוד הענן הם ביטויים להובלה ולהדרכה השמימית של עם ישראל בדרך. תפקידם של האנשים ששלח משה היה להמשיך את פעולת התיור למציאת מקום מנוחה קבוע של עם ישראל בארץ ישראל.

מה גרם, אפוא, שהתיירים שאמורים היו לאתר את מקום המנוחה הקבוע בארץ, נהפכו למרגלים? הלוא הקב"ה ציוה את משה לשלוח תיירים (יג:ב-ג)?!

שִׁלַח-לְךָ אַנְשִׁים וַיִּתְּרוּ אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר-אָנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אָחָד אִישׁ אָחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלְחוּ כָל נְשִׂיא בָהֶם וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאָרָן עַל-פִּי ה' כָּלֵם אַנְשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל הֵמָּה.

"על פי ה'" – על פי מגמת השליחות שיעד הקב"ה. בפסוקים שלהלן נוספו עוד מטלות לשליחות (יז:כ):

* הרב יהודה זולדן מפקח מרכזי להוראת תלמוד תורה שבעל פה בחינוך הדתי, ומרצה במדרשה לנשים. מחבר הספרים: מלכת יהודה וישראל (מרכז שפירא תשס"ב); מועדי יהודה וישראל (מרכז שפירא תשס"ד); שבות יהודה וישראל (ירושלים תשס"ז).

וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עַל זֶה בָּנָנְב וְעַלִיתֶם אֶת-הַהָר. וַרְאִיתֶם אֶת-הָאָרֶץ מֵה-הוּא וְאֶת-הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ, הַחֲזֹק הוּא הַרְפָּה הַמְעַט הוּא אִם-רַב. וּמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר-הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הַטּוֹבָה הוּא אִם-רָעָה, וּמָה הָעָרִים אֲשֶׁר-הוּא יֹשֵׁב בָּהֶנָּה הַבְּמִחְנִים אִם בְּמִבְצָרִים. וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׂמֵנָה הוּא אִם-רְזָה הַיֵּשׁ-בָּהּ עֵץ אִם-אֵין, וְהִתְחַזְקֶתֶם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרֵי הָאָרֶץ וְהִימִים יָמֵי בְכוּרֵי עֲנָבִים.

אפשר להוסיף הבהרה לאמירה של משה, על פי המסופר בחומש דברים (א:כב-כד):
 וַתִּקְרְבוּ אֵלַי כָּלְכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַחְנָה אַנְשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ-לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ וְנִשְׁכּוּ אֶתְנוּ דְבַר אֶת-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלָה-בָּהּ וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֲלֵיָהֶן. וַיִּיטֹב בְּעֵינֵי הַדָּבָר וְאָקַח מִכֶּם שְׁנַיִם עֹשֵׂר אַנְשִׁים אִישׁ אֶחָד לְשִׁבְטוֹ. וַיִּפְּנוּ וַיַּעֲלוּ הַהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד-נַחַל אֲשַׁכְּל וַיִּרְגְּלוּ אֹתָהּ.

הקב"ה ציוה שאותם אנשים שנבחרו יתורו את הארץ, אך מהעם באה דרישה נוספת: שבאותה ההזדמנות יחפרו אותם אנשים את הארץ, ויבדקו את הדרכים אליה ואת טיב הערים שעומדים לשבת בהן. "וַיִּיטֹב בְּעֵינֵי הַדָּבָר" – שכן על פניה זו דרישה סבירה והגיונית; אפשר לנצל את השליחות האלוהית גם לצרכים טבעיים אנושיים, שהרי בסופו של דבר יהיה צורך להיכנס לארץ ולגור בה. האנשים התבקשו להביא נתונים עובדתיים: "אֶת-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלָה-בָּהּ וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֲלֵיָהֶן". משה רבנו הרחיב וביקש נתונים נוספים על הארץ: טיב האנשים הגרים בה ועוד, אבל כל אלו רק כדי לדעת איך להיערך ולהתכונן ולא על מנת להציב את השאלה אם כדאי להיכנס לארץ או לא. האנשים לא התבקשו לתת הערכה אם אפשר למלא את צו ה' בכניסה לארץ, או אי אפשר. דברי משה: "עַל זֶה בָּנָנְב וְעַלִיתֶם אֶת-הַהָר וְרְאִיתֶם" עשויים להתפרש כתיאור מצב גיאוגרפי, שהרי ממקומם עולים צפונה לנגב ולהר, אבל אפשר לראות בהם גם קריאת כיוון רוחנית: לא ליפול ממראה העיניים ולא לפחד. לעלות גם בצד הרוחני ולזכור תמיד את מטרת העל של השליחות. "וְהִתְחַזְקֶתֶם וּלְקַחְתֶּם" – הרי אין זה קשה להביא מפרות הארץ למחנה ישראל, ובכל זאת משה משתמש בביטוי "וְהִתְחַזְקֶתֶם וּלְקַחְתֶּם". כלומר, אל תתבלבלו ממה שתמצאו ותגלו בדרככם, אלא התחזקו ודעו מה העיקר.

"יכול נוכל לה" או "לא נוכל לעלות אל העם"

השילוב בין השליחות האלוהית השמימית ובין השליחות האנושית היא שהביאה, כנראה, לתוצאה הידועה. תשובותיהם הראשונות של האנשים היו העברת נתונים על מצב הארץ והיושבים בה, כשנקודת המבט על הארץ היא שלילית. אמנם היו אלה מטלות השליחות שביקש העם, אלא שכלב הבין שהשלב הבא יהיה הערכה כוללת אם כדאי ומומלץ להיכנס לארץ, ויהיה בזה ערעור על עצם מטלת השליחות שהציב הקב"ה בפני אותם תיירים.

קִלֵּב הַמִּשְׁיָךְ בַּדְּבָרֵינוּ אֶת הַמָּסַר שֶׁאִמַּר מֹשֶׁה לְכָל הָאֲנָשִׁים קוֹדֵם לְכַתֵּם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: "עַל זֶה... וְהִתְחַזְקֶתֶם". התיאור הוא: "וַיִּהְיֶה כָּלְכֶם אֶת-הָעָם אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עֲלֵה נַעֲלָה וְיִרְשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי-יָכוֹל נוֹכַל לָהּ" (יג:ל). "אֶל-מֹשֶׁה" – על פי הדברים שאמר משה: עלייה והתחזקות בארץ. אך השליחים האחרים דחו זאת: "וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוֹכַל לַעֲלוֹת אֶל-הָעָם כִּי-חֲזֹק הוּא מִמֶּנּוּ" (לא). הם אכן עלו ובאו לארץ, אך המסר לישראל היה שלא יוכלו לעלות, כי הגויים היושבים בארץ חזקים. קִלֵּב הַדְּגִישׁ אֶת הַיְכוּלָתָהּ לְהַחֲזִיק בְּאֶרֶץ, וְאִילוּ הָאֲנָשִׁים הָאֲחֵרִים דִּיבְרוּ עַל יְכוּלָתָהּ הַהַתְמוּדָדוֹת עִם הָעָם. אִין הֵם מְדַבְּרִים עַל אוֹתוֹ נוֹשֵׂא. הַדִּיוֹן גִּלַּשׁ לְהַעֲרֹכוֹת עַל עֲצַם הַיְכוּלָתָהּ וְהַכְדָּאוֹת לְהִיכַנְס לְאֶרֶץ. פְּעוּלַת הַתִּיּוֹר שֶׁלִּשְׁמָה נִשְׁלַחוּ, לְמִצּוֹא מְקוֹם מְנוּחָה קְבוּעָה כַּהִמְשָׁךְ לְפַעוּלַת הָאֲרוֹן וְעַמּוּדֵי הָאֵשׁ וְהַעֲנָן, כִּלְל לֹא נִזְכְּרָה, וְאִז: "וַיִּצְיָאוּ דְבַת הָאָרֶץ... אֶרֶץ אֲכִלַת יוֹשְׁבֵיהָ הוּא" (לב); "וַתִּשָּׂא כָל-הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת-קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא" (יד:א). פְּעוּלַת הַרִיגוּל שֶׁאִמְרוּ הַיִּתְּנָה לְהִיּוֹת מִשְׁנֵית (נִיצוּל) הַעוֹבְדָה שֶׁנִּשְׁלַחִים אֲנָשִׁים לְתוֹר אֶת הָאֶרֶץ), הִיא שֶׁגִּבְרָה בְּחִשְׁבוֹתָהּ וּבְמַעֲמָדָה וְהִבִּיֵּא לְחִטָּא הַגְּדוּל. אִין בְּקוֹרַת עַל פְּעוּלַת הַרִיגוּל כִּשְׁהִיא לְעֲצָמָה, וְהִיא נְכוֹנָה וְחַיּוּבִית, כְּדַבְּרֵי הַרְמַבָּ"ן (יג:ב):

כִּי יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ כְּדֶרֶךְ כָּל הַבָּאִים לְהִלָּחֵם בְּאֶרֶץ נְכַרִּיהָ שֶׁשׁוֹלְחִים לְפָנֵיהֶם אֲנָשִׁים לְדַעַת הַדְּרָכִים וּמְבֹא הָעָרִים וּבְשׁוֹבֵם יִלְכוּ הַתְּרִים בְּרָאשׁ הַצְּבָא לְהוֹרוֹת לְפָנֵיהֶם הַדְּרָכִים... וְזוֹ עֲצָה הַגּוֹנָה בְּכָל כּוֹבְשֵׁי אֲרָצוֹת, וְכֵן עָשָׂה עוֹד מֹשֶׁה עִצְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגְלֵי אֶת-יַעֲזָר" (במ' כא:לב), וְכֵן בִּיהוֹשֻׁעַ בֶּן נוֹן "וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ... שְׁנַיִם-אֲנָשִׁים מִרְגָּלִים" (ב:א), וְעַל כֵּן הִיָּה טוֹב בְּעֵינֵי מֹשֶׁה.

ואולם, יש לדעת את גבולות התפקיד של העוסקים בריגול. עליהם לספק נתונים ומידע ואף הערכה על סיכויים וסיכונים, אך לא לערב את השקפת עולמם הערכית או הפוליטית, שמטרתה להטות לכיוון אחר, ובוודאי כשמדובר נגד צו ה'.

¹ עוד על משמעות הפועל "תִּיּוֹר" בפרשה, ראו: י' ברקאי, דף שבועי לפרשת שלח תשס"ה (מס' 606).